

Het broedseizoen 1990 van de Purperreiger in Nederland: een dieptepunt!

H. van der Kooij

In 1990 hebben ongeveer 240 paren in ons land gebroed. Dit is zeer waarschijnlijk een minimumrecord voor de hele 20ste eeuw tot op heden. Een triest dieptepunt.

Hierbij moet wel opgemerkt worden dat er tijdens het broedseizoen in bepaalde delen van ons land meer foeragerende Purperreigers zijn waargenomen dan in 1989 het geval was.

Het is mogelijk dat er in 1990 ongeveer evenveel Purperreigers uit West-Afrika naar Nederland zijn teruggekeerd als in 1989, doch dat een deel van de adulte vogels om onduidelijke redenen niet tot broeden is gekomen.

Friesland

In Oude Venen (Alde Feanen) zijn acht nesten gevonden. Van zeker één nest, mogelijk van twee, is de inhoud verloren gegaan (N. Minnema, It Fryske Gea). Het feit van twee late legfels betekent dat er moet worden rekening gehouden met vervollegsels. Het aantal broedparen is daarom op zeven à acht gesteld.

Onderzoek in De Deelen leverde twee nesten op. Ze lagen in waterrietland in verlandende petgaten, 500 meter van elkaar (P. Schaper, Staatsbosbeheer).

In de Rottige Meenthe heeft waarschijnlijk één paar gebroed, in de Brandemeer zijn geen Purperreigers gezien (H. Ruiters, Staatsbosbeheer).

Overijssel

Het aantal broedparen in De Weerribben bereikte een ongekend dieptepunt: slechts zeven paren konden worden ingetekend (D. Woets).

Een door Woets geschreven rapport over het wel en vooral het wee van de Purperreiger in De Weerribben komt in de discussie aan de orde.

Dank zij het fraaie winterweer kon R. Veldkamp in februari 1991 de broedplaatsen van de Purperreiger in De Wieden weer eens over ijs bezoeken. Zijn 'ijstellingen' leverden twee lokaties op. Eén van twee nesten, waarvan er één waarschijnlijk oud was, in wilgenstruweel en één van tien nesten in drijftilstruweel.

Het derde broedgebied in Noordwest-Overijssel,

	1987	1988	1989	1990
Friesland				
Oude Venen *	4/6	6	5	7/8
De Deelen	3/4	3	2	2
Rottige Meenthe	1	1	>2	0/1
Brandemeer	0	0	2	0
Overijssel				
De Weerribben	13	10	13	7
De Wieden	+	+	>7	≥11
Zwarte Meer (Oost)	21	21	15	10
Zwarte Meer (West)	7	6	12	2/4
Noord-Holland				
Naardermeer	40	29/33	30	41
Utrecht				
Loenderveensche Plassen	+	13/15	16	1
Tienhovensche Plassen	3	1	2	2
Molenpolder	3/5	3	2	2/4
Loosdrecht	2/3	0	0	0
Zuid-Holland				
Nieuwkoop *	109	97	122	120
Ameide	23	34	18	5
Kinderdijk	3	6	8	6
Leerdam *	23	20	22	22
totaal	ca. 290	ca. 270	ca. 285	ca. 240

+ = broedvogel in onbekend aantal; 0 = 0 broedparen;

* = struweelkolonie

Tabel 1. Overzicht van de kolonies, gerangschikt naar provincie.

het Zwarte Meer, is in 1990 voor het eerst vanuit de lucht geteld door F. de Roder en V. Wigbels en wel op 29 mei. Het aantal nesten viel tegen. De kolonie Zwarte Meer-Oost telde slechts negen nesten en in Zwarte Meer-West werden helemaal geen nesten gezien. Later in het broedseizoen werden op laatstgenoemde lokatie toch nog Purperreigers waargenomen. B. Dijkstra (PPD-Overijssel) schat het aantal broedparen voor vestiging West op twee à vier.

In februari 1991 heeft F. de Roder een ijstelling uitgevoerd in Zwarte Meer-Oost. Hij trof tien nesten aan. Vandaar dat tabel 1 tien paren voor dit gebied vermeldt.

Noord-Holland

De luchtelling boven het Naardermeer vond op 4 juli plaats en leverde twee lokaties van respectievelijk twaalf en negen nesten op (B. van Ingen, Natuurmonumenten). In totaal dus 21 nesten. De ijstelling leverde 41 nesten op (C. de Vries, Natuurmonumenten). Het kan zijn dat er enkele oude nesten van het vorige broedseizoen zijn meegeteld. Niettemin is het verschil met de luchtelling groot. Wordt de betrouwbaarheid van de luchtelling toch overschat?

De nesten lagen, evenals vorig jaar, aan de rand van open water in waterriet, doch minder verspreid.

Utrecht

Op 4 juli is er niet alleen boven het Naardermeer maar ook boven de Loenderveense Plassen en Loosdrecht gevlogen. Bij de Loenderveense Plassen werd slechts één nest waargenomen. In het gebied van de oude Kooi van Loosdrecht werden geen nesten gezien (B. van Ingen). In de andere Utrechtse broedgebieden

werd broeden vastgesteld in de Tienhovense Plassen: twee nesten (B. Bos & J. van der Hoven 1990) en in de Molenpolder: twee nesten (C. Schep en F. Mayenburg) of vier paren (M. & A. Boonman 1990). C. Schep acht het waarschijnlijk dat er in de Westbroeksche Zodden één à twee paren hebben gebroed. M. & A. Boonman (1990) vermelden de Purperreiger niet als broedvogel.

Zuid-Holland

Het Nieuwkoopse plassengebied, de laatste decennia het Nederlandse purperreigerbroedgebied bij uitstek, herbergde in totaal ongeveer evenveel broedparen als in 1989. De verdeling over de verschillende lokaties was wel anders. De reigerinventarisatie in De Pot bij Noorden op 12 juni, uitgevoerd door M. en J. Wansinck, N. Smit, W. van der Zwet en H. van der Kooij, leverde 99 nesten op (in 1989 85). De twee vestigingen onder Nieuwkoop, Koeiensloot en Oude Vaart, zijn bezocht door W. Wansinck en G. Haak. Bij Koeiensloot telden ze acht nesten (in 1989 15) en bij de Oude Vaart dertien (in 1989 22). De afname van zestien nesten in Koeiensloot en Oude Vaart wordt bijna geheel gecompenseerd door de toename van veertien nesten in De Pot.

Het aantal broedparen in de Zouweboezem bij Amelde was in 1990 nog bedroevender dan in 1989. Hoewel R.F. den Breejen in juni op grond van het aantal af- en aanvliegende vogels zelfs meer nesten dan vorig jaar verwachtte, vonden de inventariseerders (P. van de Bogert, R.F. den Breejen, N. de Bruin, A. Horden en H. Manschot) op 19 juni slechts vijf nesten. Volgens Den Breejen is er juist in 1990 veel Riet blijven staan, zodat te weinig nestelgelegenheid de oorzaak van dit zeer kleine aantal niet kan zijn.

In 1990 hebben ongeveer 240 paren van de Purperreiger in ons land gebroed.

Foto: Piet Munsterman.

W. Jongejan gaat in een artikel over de Zouweboezem uitgebreid in op de perikelen rond onder meer de reigerachtigen in dit gebied. Zijn betoog komt in de discussie aan de orde.

De kolonie bij Leerdam werd op 29 mei geïnventariseerd door J.M. van Heiningen, A. Snoeier, W. Rook en schrijver dezes. Er werden 22 nesten gevonden, evenveel als in 1989.

De nesten lagen voor een deel beduidend lager dan vorig jaar, hetgeen tot uiting komt in de gemiddelde nesthoogte. Deze was in 1989 4,5 meter en in 1990 3,7 meter. Wat dit betekent voor de vorig jaar geplaatste opmerking dat de Purperreiger hier hoger is gaan nestelen met de komst van de Vos, is nog niet te zeggen. Voor een trend zijn gegevens van verscheidene jaren nodig.

In Kinderdijk hebben zes paren in drijfgorzen gebroed. De wintertelling leverde zes nesten op en bevestigde de zomerschatting (G. Hoek).

Discussie

Het aantal broedparen van de Purperreiger is voor 1990 geschat op circa 240 paren een achteruitgang ten opzichte van 1989 van ruim 15%. Het opmerkelijke nu is dat deze grote achteruitgang geheel voor rekening komt van die kolonies waar de Purperreiger op de 'grond' broedt. De struweelkolonies Oude Venen, Nieuwkoop en Leerdam telden zowel in 1989 als in 1990 149 à 140 nesten. Het relatieve aandeel struweelnesten in gestegen, en wel van 52% in 1989 naar 63% in 1990 (inclusief twee nesten De Wieden)! In de jaren tachtig is het aantal broedparen van de Purperreiger in Nederland van circa 640 paren in 1980 gedaald tot circa 285 paren in 1989. Hoewel in bepaalde kolonies de achteruitgang sterker is geweest dan in andere kolonies en er zelfs kolonies zijn verdwenen, kan er toch gesproken worden van een landelijke negatieve trend. De daling heeft zich voltrokken in riet- en struweelkolonies. Al diverse malen is benadrukt dat deze landelijke trend moet worden toegeschreven aan de veel slechtere milieu-omstandigheden in de overwinteringsgebieden in tropisch West-Afrika in de jaren tachtig ten opzichte van de jaren zeventig.

De afname in 1990 is niet landelijk maar lokaal en komt niet voor rekening van Afrika.

Het aantal nesten in het Nieuwkoopse plassen-gebied was in 1990 gelijk aan dat van 1989. Als het aantalsverloop van deze kolonie nog steeds het wel en wee van de Nederlandse populatie weerspiegelt, dan zou dit betekenen dat er in 1990 ongeveer evenveel Purperreigers zijn teruggekeerd uit West-Afrika als in 1989 het geval was! Dit is helemaal niet zo onwaarschijnlijk daar er in 1990 bij Ameide en in het Utrechts Vechtplassen-gebied zeker niet minder Purperreigers

Het is van het grootste belang voor de Purperreiger dat de Stichting Het Zuidhollands Landschap verschillende grote velden waterriet laat staan.

Foto: C.J.A. Wijnaendts.

zijn gezien dan in 1989. In de Krimpenerwaard zijn zelfs veel meer vogels in het broedseizoen waargenomen (tabel 2).

Dit alles voert tot de gedachte dat een deel van de adulte vogels in 1990 niet tot broeden is gekomen. Om de een of andere reden waren de meeste grote rietnestkolonies toen minder aantrekkelijk of zijn ze minder aantrekkelijk geworden.

De gemeenschappelijke factor 'aanwezigheid overjarig Riet' kan buiten beschouwing worden gelaten daar er in de zachte winter 1989/1990 overal voldoende overjarig Riet is blijven staan. Het ligt voor de hand om als oorzaak te zien de vestiging van de Vos in de moerasgebieden waardoor deze gebieden voor de Purperreiger onveilig zijn geworden.

Doch het beeld is niet éénduidig en daarom zullen de grote 'grondnest' kolonies, De Weerribben, Zwarte Meer, Naardermeer, Loenderveensche Plassen en Ameide, in het kort de revue passereren.

De Weerribben

D. Woets geeft in zijn rapport 'Purperreiger' een uitvoerige beschrijving van criteria die hij heeft ontwikkeld om de aantalsgegevens uit vele verschillende jaren zo veel mogelijk op de zelfde

Krimpenerwaard	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	totaal
1988	3	2	3	6	14	1	29
1989	0	1	3	3	11	1	19
1990	5	6	20	16	21	5	73

Tabel 2. Het aantal waargenomen Purperreigers per maand in 1988 tot en met 1990 in de Krimpenerwaard (gegevens ontleend aan grafiek in artikel van R.J.S. Terlouw, 1991).

wijze te verwerken. Hij bespreekt daarna uitvoerig het aantalsverloop van de Purperreiger in De Weerribben in de periode 1958-1990. Voortaan zal bij het vermelden van broedparen uit deze periode worden uitgegaan van dit rapport.

Sinds 1983 broedt de Purperreiger in toenemende mate pal aan open water als reactie op de aanwezigheid van de Vos. Deze nieuwe nestplaats is echter veel kwetsbaarder voor verstoring door de mens. Het maaien van Riet tot 16 april, het afvoeren en binden van Riet vaak tot in mei en de aanwezigheid van soms honderden (!) kanovaarders in het gebied hebben een ongunstige invloed op het tot broeden komen en op de broedresultaten van deze schuwe vogel. Verlaten nesten komen in het gebied regelmatig voor.

Woets pleit voor het beperken van de recreatie en voor het stimuleren van het niet-maaien van Riet in de jongere verlandingen middels schadeloosstelling.

Vanaf 1987 is het aantal broedparen veel lager dan landelijk gezien zou zijn te verwachten. Woest vreest dat bij het uitblijven van snelle maatregelen deze soort binnen afzienbare tijd uit De Weerribben zal zijn verdwenen. Hij besluit zijn rapport met de opmerking dat de Purperreiger nog maar 33 jaar geleden - de aanleiding was om de Boonspolder aan te kopen.

Zwarte Meer

Over deze kolonie kan ik kort zijn. In het verslag over 1989 (Het Vogeljaar (1990): 158-161) is een bezoek aan dit reservaat uitvoerig beschreven. Voor zover bekend komt de Vos hier niet voor. Een mogelijk lokale oorzaak van de afname is niet te geven.

Naardermeer

De goede bezetting van de purperreigerkolonie is opvallend, daar de Vos in dit reservaat ook voorkomt. Misschien is er verband tussen het relatief grote aantal nesten en het feit dat er de

laatste jaren op de Vos wordt gejaagd. In ieder geval is het opmerkelijk dat de Purperreiger hier nog steeds in behoorlijke aantallen tot broeden is gekomen.

Het is van groot belang om de broedplaatsen in het Naardermeer zo nauwkeurig mogelijk vast te leggen. Deze te verzamelen gegevens zijn essentieel voor het creëren van purperreigernest-habitat in die moerasgebieden waar de Vos voorkomt en de Purperreiger 'grond'broeder is.

Loenderveense Plassen

Het was, gezien de zeer slechte broedresultaten van de zestien nesten in 1989 te verwachten dat de Purperreiger dit gebied zou verlaten. Door de aanwezigheid van de Vos is de Purperreiger hier in 1989 in de uiterste buitenrand van de verlandingszone gaan broeden. Deze nestligging bleek in de praktijk te kwetsbaar. Uiteindelijk is van de meeste nesten in 1989 niets terecht gekomen. De waarde van het gebied als broedgebied voor de Purperreiger is door de komst van de Vos sterk verminderd.

Een goed alternatief voor 'grond'broedende Purperreigers is er in het Utrechts Vechtplassengebied waarschijnlijk niet.

Ameide

W. Jongejan (1990) oefent in zijn artikel over de Zouweboezem forse kritiek uit op het door de Stichting 'Het Zuidhollands Landschap' gevoerde beheer. Hij stelt dat het slechte maaibeheer van het waterrietland en het opruimen van verwaarloosde grienden er de oorzaak van zijn dat allerlei zeldzame soorten moerasvogels in de Zouweboezem sterk zijn achteruitgegaan. Zijns inziens illustreert met name het aantalsverloop van de Purperreiger op trieste wijze de gevolgen van het moerasvogels-onvriendelijke beleid. Dit is deels waar. Diverse malen is er in het verleden te veel waterriet gemaaid waardoor er weinig Purperreigers tot broeden konden komen. In verschillende verslagen (Het Vogeljaar 35 (2) : 82;

Bij onze broedende Purperreigers hebben belangrijke lokale beheersproblemen plaatsgevonden.

Foto: A. de Knijff.

De nesten op de grond zijn ruim 15% minder geworden terwijl de nesten in het struweel gelijk zijn gebleven.
Foto: H. van der Kooij.

36 (3) : 115-116; 37 (4) : 164) is hier uitvoerig aandacht aan besteed en ook in enkele brieven aan 'Het Zuidhollands Landschap'. Anderzijds valt de totale achteruitgang in dit gebied niet los te koppelen van het in de jaren tachtig verdrogend Afrika.

De zeer sterke terugval in 1990 ten opzichte van 1989 slaat alle records. Het kan zijn dat een deel van de vogels niet tot broeden is gekomen en zich een tijd in de Krimpenerwaard heeft opgehouden, maar dit blijft gissen. R.F. den Breejen vermeldt in zijn verslag dat er geen aanwijzingen voor verstoringen zijn gevonden.

Dit alles brengt mij tot de conclusie dat het voor de Purperreiger van groot belang is dat 'Het Zuidhollands Landschap' verscheidene grote velden waterriet laat staan, verspreid over de Zouweboezem. De Purperreiger is dan niet, zoals nu aangewezen op één stuk overjarig Riet, maar heeft dan verscheidene mogelijkheden tot nestelen. Uit het oogpunt van risicospreiding voor de soort is dit gewenst. Bij eventuele komst van de Vos, die voor zover bekend nog niet in de Zouweboezem is gearriveerd, is bij verspreider broeden van de Purperreiger de kans op verstoring door deze of andere predatoren (bijvoorbeeld Bunzing?) kleiner.

Hopelijk kan dit in goed overleg met de rietpachters worden gerealiseerd.

Kortom, de achteruitgang van enkele 'grond'kolonies hangt waarschijnlijk mede (De Weerribben) of grotendeels (Loenderveense Plassen) samen met de aanwezigheid van de Vos. De

achteruitgang van de 'grond'kolonies Zwarte Meer en Ameide kan hieruit niet worden verklaard, simpelweg omdat de Vos hier niet voorkomt.

Het geheel van de selectieve achteruitgang is hierdoor onduidelijk. Is er soms sprake van een deelpopulatie 'grondbroedende' Purperreigers, die door slechte broedresultaten achteruitgaat? Of is er geen sprake van een echte toename van het relatieve aantal struweelnesten, is het meer een incidenteel gebeuren?

Hopelijk werpt het broedseizoen 1991 nieuw licht op deze boeiende zaak. Bij dit alles zij nog opgemerkt dat het, gezien de waarnemingen van 1990, goed mogelijk is dat de Purperreiger zich in het komende broedseizoen in nieuwe gebieden zal vestigen!

Samenvatting

Het aantal broedparen in 1990 is geschat op 240 paren, dit is ruim 15% minder dan in 1989. Deze daling komt geheel voor rekening van de 'grondbroedende' Purperreigers. Het absolute aantal struweelnesten is gelijk gebleven, het relatieve aandeel struweelnesten bedroeg in 1990 ruim 60%! Veldwaarnemingen uit de Krimpenerwaard en uit het Vechtplassengebied maken aannemelijk dat er in het broedseizoen 1990 meer adulte reigers aanwezig waren dan op grond van de nestvondsten was te verwachten. Mogelijk is een deel van de 'grondnestelende' Purperreigers niet tot broeden gekomen.

Belangrijke lokale beheersproblemen (De Weerribben, Ameide) komen aan de orde. Ze moeten wat de Purperreiger betreft niet worden overschat daar alle grote rietnestkolonies in 1990 een slechte bezetting hadden.

De negatieve invloed van de Vos blijkt vooral uit de gegevens van de Loenderveense Plassen. De situatie in het Naardermeer vraagt grondige studie daar de Purperreiger zich hier, ondanks de aanwezigheid van de Vos, met fraai aantal heeft weten te handhaven.

Tot slot

Iedereen die veldwerk verricht en gegevens geleverd heeft, wordt hartelijk bedankt. Een bijzonder woord van dank aan de heer B. van Ingen die vele jaren gegevens verstrekte aangaande het Naardermeer, doch hier mee stopt daar hij zijn werk als opzichter heeft neergelegd.

Correcties en aanvullingen op dit artikel zijn van harte welkom.

■ Ir. H. van der Kooij, Groenendaal 8, 4041 XX Kesteren, 08886 - 2234.

LITTERATUUR:

- Boonman, M. & A. (1990): Broedvogelinventarisatie Molenpolder en Westbroeksche Zodden 1990. 3 bladzijden.
 Bos, B. & J. van den Hoven (1990): Broedvogeltellingen van moeras- en watervogels op de Tienhovense Plassen in 1990 (gemeente Maarssen). 7 bladzijden.
 Jongejan, W. (1990): De Zouweboezem... cultuur versus natuur. Het Vogeljaar 38 (6) : 264-268.
 Kooij, H. van der (1991): Nesthabitat van de Purperreiger *Ardea purpurea* in Nederland. Limosa 64 (3): 103-112.
 Polderman, B.L. (1991): Reactie op 'Zouweboezem... cultuur versus natuur'. Het Vogeljaar 39 (2): 74.
 Terlouw, R.J.S. (1991): Fouragerende Purperreigers in de Krimpenerwaard in 1990. "De Waardvogel" 30 (1) : 9-12.
 Natuur- en Vogelwerkgroep Krimpenerwaard.
 Woets, D. (1990): Aantallen broedende Purperreigers in De Weerribben (1958-1990). 10 bladzijden, Rapport Staatsbosbeheer.